

Italija između dva fronta

(Govori Palmira Togliattija, 1944—1947. Critica marxista, 4—5, 1964)

Nada S. Jaman

Kapitulacija Italije 8. septembra 1943, predstavljala je veoma značajan momenat u toku II svjetskog rata, ali je ona bila još važnija za daljnji razvoj situacije u toj zemlji, jer se može pretpostaviti da se događaji ne bi bili onako odvijali, kako su se s obzirom na ovu činjenicu morali odvijati. Na temelju primirja između kraljevske vlade maršala Badoglia i saveznika dio talijanske vojske započeo je borbu protiv njemačkih trupa koje su se veoma sporo povlačile prema sjeveru zemlje, gdje se Mussolini poslije uspješno izvršene njemačke akcije »Eiche« još neko vrijeme održao na vlasti. Ekonomsko stanje je bilo teško. Nezadovoljstvo narodnih masa zapretano tokom dvadeset godina fašističke diktature našlo je svoj izraz u pokretu oružanog otpora. Krajem 1943. godine osnovani su u mnogim mjestima oslobodilački komiteti. Komitet nacionalnog oslobođenja (Comitato di liberazione nazionale — CLN) sa svojim Centralnim komitetom predstavljao je rukovodeći organ narodnih akcija. U pokretu otpora osim Komunističke partije Italije učestvovala su i: Socijalistička partija, Liberalna partija, Demokrišćanska partija, Partija akcije, Republikanska partija, Partija socijalističkog internacionalizma, Partija reformista i dr. Svaka od ovih partija imala je svoje određene stavove, često međusobno oprečne. Gradanske partije su se bojale revolucionarnog vrenja u narodu i u skladu s tim nastojale spriječiti utjecaj socijalističkih snaga i poduzimanje širih akcija, kako u pogledu organizacije idejnog ujedinjavanja oslobodilačkih komiteta, tako i u pogledu taktike borbe. Ne možemo negirati jedinstvenu platformu svih partija pokreta otpora u borbi protiv fašizma i težnju za vraćanjem demokratskih sloboda, ali suprotnosti koje su postojale već tada među njima, bile su baza kasnijih zbivanja. Naime, neshvaćanje važnosti idejnog objedinjavanja svih snaga pokreta otpora upravo u tom historijskom momentu, kad je postojao zajednički cilj borbe: likvidacija fašističkog režima i okupacionih nacističkih trupa, imalo je dalekosežne posljedice za cijelu talijansku naciju. Unatoč tih neslaganja unutar oslobodilačkih snaga pokret se sve više širi. Javlja se i brojčano jačaju uporedo sa oslobodilačkim komitetima, partizanski odredi. Pokušaj vlade (februar 1945) da se posebnim zakonom partizanske jedinice preformiraju u regularne nije potpuno uspio, čime je nanesena velika šteta naprednim snagama zemlje. Razvoj revolucionarnog pokreta, naročito na sjeveru Italije, zabrinuo je anglo-američku komandu, pa se ubrzo poslije kapitulacije njemačkih okupacionih trupa (29. IV 1945. godine), pristupilo rasformiranju partizanskih jedinica.

Oslobođenje zemlje postavilo je pred talijanski narod nove zadatke, od kojih su najvažniji bili: odrediti državno uređenje i kasnije donošenje Ustava.

Referendum od 2. juna 1946. godine odredio je Italiji republičko društveno uređenje. To je značilo pobjedu progresivnih snaga zemlje. Međutim, bili bismo neobjektivni da kažemo da je to bio i potpuni poraz onih snaga koje su poslije pada fašizma smatrale, da je sada normalno opet uspostaviti monarhiju i »normalizirati« stanje u zemlji kao što je bilo do 1922. godine.

Ustavotvorna skupština (L'Assemblea Costituente) 1944—1946. g. imala je dva zadatka: pripremu i donošenje Ustava i kontrolu vlade, s prerogativima buržoaskog parlamenta. Za vrijeme njenog rada na novom talijanskom ustavu vodila se žučna diskusija između poslanika o formulacijama pojedinih zakona, posebno onih koji su trebalo da očuvaju tekovine narodne borbe protiv fašizma.

Ugovor o miru između Italije i antifašističke koalicije država potpisan je 10. februara 1947. godine, a njegovim odredbama riješena su ekonomska, pravna, politička i vojna pitanja koja su u svojoj suštini sadržavala obavezu likvidacije fašizma. Kad su tako određene obaveze Italije prema nedavnim ratnim neprijateljima, mogao je biti izglasan Ustav (22. decembra 1947, a stupio je na snagu 1. januara 1948. godine). Na temelju tog ustava Italija je postala buržoaska republika, ili kako je specificirano Ustavom — demokratska država zasnovana na radu. — Kao u navedenoj odredbi Ustava, tako i u mnogim drugim dolazi do izražaja nejasnost i kompromis između raznih mišljenja, a što je uglavnom bila posljedica idejno heterogenog sastava Ustavotvorne skupštine.

Ovih nekoliko crtica iz bliske prošlosti talijanskog naroda, poslužiti će nam kao historijski okvir unutar kojeg ćemo sagledati jedan dio rada talijanskog naprednog političara i borca za antifašističku socijalističku Italiju, Palmira Togliattija.

Kao borac, a posebno kao političar teoretičar, Togliatti je jedna od najmarkantnijih ličnosti komunističkog pokreta. Njegove riječi bile su i ostale aktuelne. Poslije pada fašističkog režima i nakon osamnaest godina provedenih u emigraciji, Togliatti se vraća u domovinu, gdje nastavlja svoju borbu protiv fašizma i svih antidemokratskih pojava u talijanskom društvu. Tu njegovu borbu možemo upoznati i iz nekih govora koje je održao u periodu od 1944. do 1947. godine. Ako Togliattijevu borbu za demokratska prava širokih radnih masa, uništavanje korijena fašizma, slobodu mišljenja i stvaranja, obnovu zemlje na svim sektorima počam od ekonomike do kulture, jedinstvo svih društvenih slojeva u stvaranju demokratske republike Italije ozakonjene u progresivnom demokratskom ustavu, borbu za promjenu vladajućih snaga, shvatimo i kao borbu svih najnaprednijih elemenata, prvenstveno komunista u Italiji, možemo reći da su Togliattijeve misli i riječi, bile misli i riječi velikog dijela talijanskog naroda.

Teoretski časopis KPI Critica marxista, br. 4—5, 1964. godine, posvećen je Togliattiju. Ovdje su sakupljeni neki Togliattijevi govori i to: »La politica di unità nazionale dei comunisti« (Politika nacionalnog jedinstva komunista). Ovaj govor je održan 11. aprila 1944. godine napolitanskoj komunističkoj organizaciji.

Evocirajući uspomene na borbu napolitanaca u doba ujedinjavanja Italije kao i na nedavnu borbu protiv okupatora, Togliatti poziva na daljnje akcije svih partija i organizacija i narodnih masa do potpune pobjede. Iz njegovog izlaganja situacije u ovom kraju i u cijeloj zemlji, vidi se da je bio i u periodu emigracije veoma dobro informiran o prilikama u domovini, Togliatti ovdje optužuje servilnost mnogih talijanskih političara, ekonomista, ustanova itd. prema fašizmu, i kaže da su upravo oni »autori talijanske katastrofe«. Također, optužuje kolonijalnu politiku fašista, koja je bila »samo ogromni teret za naciju«; optužuje savezništvo sa hitlerovskom Njemačkom koje je Italiju učinilo »vazalom militarizma i njemačkog imperijalizma«, a što je najgore kaže Togliatti — »politika, koja je Italiju učinila vazalom Njemačke, bila je od prvog časa politika potpuno suprotna svim našim tradicijama i svim našim interesima; ostala je do temelja politika antinacionalna« (cit. str. 20).

Glavna poruka ovog Togliattijevog govora je u apelu da se stvori jedinstveni front narodnog oslobođenja, da se potjeraju okupatori, da Italija na taj način pridonese svoj udio u borbi svih naroda koji se bore protiv nacizma i fašizma, i konačno da se u Italiji pripremi teren za potpunu obnovu zemlje. Dalje Togliatti pledira za nacionalno jedinstvo i uspostavljanje nove, demokratske, ratne vlade, navodeći tri osnovna razloga za to: prvo, da se ne razbije jedinstvo demokratskih i oslobodilačkih antifašističkih snaga; drugo, da se osujeti povratak na staro, zatim da se uspostavi Ustavotvorna narodna skupština koja je dugogodišnja težnja talijanskog naroda, i treće, potreba formiranja demokratske vlade na bazi masovnih partija, koja će imati precizan i jasan program rata i ublažavanja narodne bijede.

Navođenje ovih i drugih zadataka koje bi trebalo rješavati jasno ukazuje na trvenja među partijama pokreta otpora i na bojazan talijanskih komunista da borba i sva stradanja naroda ne budu žrtvovani interesima buržoazije. Zbog toga je bilo potrebno voditi politiku nacionalnog jedinstva, jedinstva svih društvenih slojeva Italije i raditi na učvršćenju partije, masovne partije radnih masa.

Drugi govor po redu u ovoj zbirci je pod naslovom »Avanti, verso la democrazia!« (Naprijed, ka demokraciji!), a održan je na pokrajinskoj konferenciji rimske federacije KPI, 24. septembra 1944. godine.

U tom svom govoru, Togliatti navodi teškoće s kojima se bore komunisti u vladi*, nailazeći na »tihe pa i otvorene napade onih koji se još ne mogu pomiriti sa činjenicom da je fašizam prošlost«. U nastojanju da protumači ofanzivu reakcionarnih snaga protiv fronta narodnog oslobođenja kaže, da je cilj tog napada »rušenje jedinstva naroda«. Oslanjajući se na pomoć savezničkih država reakcionarni elementi u zemlji stvaraju zategnutost unutar oslobodilačkog fronta. Togliatti je naglasio da treba odmah razjasniti neke elemente svih tih odnosa, a posebno »dati mogućnost što šireg zamaha borbe i smanjiti kontrolu nad talijanskom vladom na minimum, što je prijeko potrebno za garantiranje sigurnosti vojnih operacija« (cit. str. 72).

Togliatti i ovdje napominje, da je program KPI zacrtao razvitak zemlje u suprotnom pravcu od onog nekadašnjeg, a poanta tog programa je u sjedinjenju svih naprednih snaga (radnika, seljaka, činovnika i intelektualaca). »Egzistencija ovog bloka — kaže Togliatti — posebno mora biti jedna garancija protiv svake opasnosti kojom bi snage reakcije još jednom prevladale, garancija da će važni ekonomski i politički problemi, kao oni o organiziranju općinskih izbora, i izbora za Ustavotvornu skupštinu; o plaćama i nadnicama, o zemlji, o borbi za sređivanje narodnih potreba kroz bolje organiziranje prehrane itd, moći biti riješeni na povoljniji način za narodne mase, kako bi se prekinuo svaki pokušaj obnavljanja reakcionarnih snaga« (cit. str. 73).

U periodu priprema izbora za Ustavotvornu skupštinu i referendum za »monarhiju ili republiku« 1946. godine, održavao se V kongres KPI u Rimu (29. XII 1945 — 6. I 1946), na kojem je Togliatti održao govor pod naslovom »Rinnovare l'Italia« (Obnoviti Italiju).

Evocirajući uspomene na zajedničku borbu sa socijalistima i ostalim demokratskim snagama zemlje, on naglašava: »ovo jedinstvo se ne smije danas prekinuti, dapače ono mora trajati i učvrstiti se, mora postati jedan od temelja nove Italije koju ćemo zajednički stvarati«.

Dalje Togliatti razmatra niz ekonomskih i političkih problema; tako na primjer zamjerava predsjedniku vlade Bonomiju što je u danima oslobođenja Trsta, koje su izvršile jedinice Jugoslavenske armije, umjesto zahvalnosti u svom »nacionalističkom govoru ponavljao famoznu frazu „poklik bola“«. Ovakva nesmotrenost povukla je za sobom »sablaznjivu kampanju mržnje protiv Jugoslavije...« (cit. str. 109). O razvoju zategnute situacije oko Trsta Togliatti kaže: »Zadatak tršćanskih radnika je boriti se zajedno s nama protiv talijanskih i stranih snaga reakcije, i postaviti se kao posrednici između dva naroda kako bi se našlo rješenje konkretnog pitanja njihovog grada koje će eliminirati svaku nesuglasicu, ugušivati svaku iskru nacionalističkog negodovanja koliko od jedne toliko i od druge strane i dozvoliti da se na ovoj strani naše granice ostvari permanentni mir i ponovna izgradnja demokracije« (cit. str. 110).

Govoreći o predstojećim izborima**, Togliatti je uvjeren, da će većina Talijana glasati za: »1) republiku, a protiv monarhije, 2) radikalnan prekid sa svim reakcionarnim snagama iz kojih je proizašao fašizam, ..., 3) stav jedinstva prema drugim demokratskim snagama« (cit. str. 125—126).

U Togliattijevom govoru održanom u Reggio Emiliu 24. septembra 1946. godine, pod naslovom »Ceto medio e Emilia Rossa« (Srednji stalež i Crvena Emilija) potcrtana je važnost saveza radnika sa seljaštvom.

Ovaj govor u stvari je referat o temi »Komunistička partija Italije i srednji stalež«. Nije slučajno da je upravo od rukovodilaca KPI iz pokrajine Emilia Romana potekla inicijativa o toj temi, jer je upravo ta pokrajina pretežno poljoprivredna i slabo industrijalizirana, a ima veliki broj komunisti; da samo podsjetimo. — svi su načelnici glavnih gradova komunisti. Govoreći o historiji Emilije, Togliatti je rekao: »Oblast Emilija ima jedinstvenu funkciju u historiji naše zemlje, jer su se tu uvijek javljali progresivni pokreti, naročito na selu gdje je kapitalizam naglo prodirao, a u gradovima su se dugo zadržale zanatske forme. Emilijanski radnik, u stvari, nije emigrirao, već je tu preuzimao borbu za svoj kruh«; i dalje »Emilija je zemlja klasičnih socijalnih borbi od kojih su neke potresle organizam cijele nacije«.

* Palmiro Togliatti je bio ministar bez portfelja u Badoglijevoj vladi, zatim potpredsjednik vlade Bonomija, a ministar pravde u vladama Partija i De Gasperija, naime, u periodu od 1944. do 1947. godine, kad je zajedno sa Nennijem i drugom naprednim političarima bio isključen iz vlade.

** Na izborima 1946. g. KPI je dobila 4.300.000 glasova (18,9% od ukupnog broja glasova) i 104 poslanička mjesta.

Budući da je oblast Emilije, oblast sa pretežno srednjim staležom, a u njoj ima mnogo komunista, pa se postavlja pitanje zašto je tako veliki afinitet tog društvenog sloja prema KPI, Togliatti ovo objašnjava »proletarizacijom' tih slojeva koji su upravo u KPI našli obranu svojih interesa«. Interesantno je ovdje napomenuti da mnogi historičari i sociolozi kao Salvatorelli, Missiroli, Mondolfo, pa i Seymour M. Lipset traže korijene fašizma upravo u srednjem staležu Italije. Njihova zajednička konstatacija je da su: kontradikcije prvog fašističkog programa u stvari kontradikcije srednjeg staleža, naime, da su ekstremni stavovi u zauzimanju antikapitalističke, antimonarhističke, antiklerikalne i antiproleterske pozicije upravo tipične tom mentalitetu na onom stupnju društvenog razvitka Italije.

Togliatti, također kaže da su neke grupe srednjeg staleža, istina veoma kratko vrijeme, bile sljedbenici fašista, to jest, samo u onom periodu dok je fašizam oslanjajući se na sve one društvene kategorije, koje su to htjele, hrlio prema vladajućim položajima u zemlji, a kad se domogao vlasti i neposredno prije samog dolaska na vlast glavni oslonac fašista su krupni zemljoposjednici i industrijalci. U tom smislu Togliatti govori kad ističe potrebu »novog kursa« u ekonomici i u politici ekonomike. Tim više Togliatti ovo naglašava, jer kaže da »reformizam, i sav službeni talijanski socijalizam, uostalom, više u svojim desnim strujama nego u onim lijevim, nije znao nikad zauzeti pravilan stav prema srednjim slojevima u selima«, i dalje, »poraz emilijanskog reformističkog pokreta bio je suštinski veliki prekid između organiziranih nadničara socijalista i kolektivističkih tendencija, i srednjih grupa sela i gradova. Ovaj raskid, koji nije bio samo u ekonomskoj prirodi, već se izdržavao od ideoloških elemenata iznad svega od nacionalnog poretka, bio je u korijenu fašizam. On je otvorio pukotinu u frontu radničke klase, kroz koju su napredovale squadre u crnim košuljama...« (cit. str. 146) Togliatti je naglasio, da je potrebna obnova akcije prema svim slojevima sela, pa u vezi s tim kaže: »Ono što mi hoćemo jeste jedinstvo organiziranih poljoprivrednih radnika; jedinstvo nadničara s napoličarima i s malim i srednjim vlasnicima, u interesu progressa da sva talijanska sela mogu postići jedan još veći doprinos od rada i zemlje, ka eliminiranju krupnog vlasništva, ka odlučnom reduciranju tereta koji otežavaju i ometaju ratarima rad. Odnosno ova formula jedinstva Emilije treba organizirati vlastite snage napredne poljoprivredne oblasti, i dati primjer svim ostalim talijanskim oblastima, postavši njihova avangarda«. (cit. str. 155—156).

Peti govor Togliattija u ovoj zbirci nosi naslov »La nostra lotta per la democrazia e per il socialismo« (Naša borba za demokraciju i za socijalizam) a održan je prigodom Nacionalne konferencije u Firenci, 10. januara 1947. godine.

U tom govoru Togliatti konstatira da je KPI postala »vodeća partija najvećeg dijela radničke klase«, a također i »najviše demokratska partija od svih koje postoje u Italiji«. Polazeći od činjenice da su tada sve veće partije u krizi, on navodi između ostalog da KPI nije u krizi, jer »mi smo sposobni održavati disciplinu s bičem i realizirati diktatorskim metodama jedinstvo naše organizacije.« (cit. str. 161—162). Govoreći o solidnosti, kompaktnosti i demokratskosti partije te o njenom djelovanju u narodu, Togliatti kaže: »Demokracija, za nas, označava u suštini aktivnost masa, aktivnost naroda, aktivnost radničke klase, aktivnost onih avangardnih elemenata koji su organizirani u partiji avangarde radničke klase i naroda.« (cit. str. 160).

Ovdje nalazimo i ocjene partija: Liberalne, Demokrišćanske, Socijalističke i »Partije običnog čovjeka«.

Osim svih ovih razmatranja i sličnih konstatacija koje se uglavnom odnose na unutrašnje političke i ekonomske prilike, Togliatti se osvrće i na vanjsko političku situaciju tog perioda, kao i na razvoj socijalizma u svijetu. Interesantne su konstatacije da se socijalizam može postići jedino ako se ide »novim putevima, suprotnim onima kojima su išli radnici Sovjetskog Saveza« i u tom smislu skreće pažnju na Jugoslaviju. Evo što on o tome kaže: »Evidentno je da u Jugoslaviji danas postoji napredni demokratski režim koji se razvija u pravcu socijalizma; ali je također evidentno da ne egzistira režim isti onome koji je postojao u sovjetskoj Rusiji poslije oktobarske revolucije. Ne može se reći da u Jugoslaviji postoji diktatura proletarijata, ni savjeti; postoje naprotiv nove forme organizacije vlasti koje bi se mogle prevesti s općom formulom narodne demokracije i postoje novi organizmi, stvoreni kroz borbu za nacionalno oslobođenje, koja je poslužila velikim narodnim masama za izvojevanje njihove suverenosti.« (cit. str. 191—192). U zaključku svog izlaganja, Togliatti kaže: »Vidimo, dakle, da svaka zemlja u vezi s različitostima razvitka kapitalizma, u vezi s tradicijama i nacionalnim karakte-

ristikama, i u vezi također s položajem koji je ta država imala u toku velikog svjetskog rata, kretanje prema demokraciji i prema socijalizmu poprima specifične forme. Ovo mi izgleda veoma interesantna karakteristika međunarodne situacije u sadašnjem momentu, kao i načina na koji se u međunarodnim razmjerima razvija klasna borba.« (cit. str. 192).

Togliatti zaključuje ovaj govor u skladu s rezolucijom V kongresa KPI: »Demokratski obnoviti Italiju, otvoriti radničkoj klasi i narodu put koji će ih dovesti do demokracije i socijalizma«. I nastavlja: »Ovo je stvarno historijski zrelo, uistinu suglasno s talijanskom situacijom. To proizilazi iz cijele historije naše domovine, iz nacionalne i internacionalne situacije u kojoj živimo.« (cit. str. 199).

Posljednji Togliattijev govor u ovoj zbirci pod naslovom »Per una Costituzione democratica e progressiva« (Za demokratski i napredni ustav) održan je u Ustavotvornoj skupštini 11. marta 1947. godine.

Predviđajući razvoj događaja u poslijeratnoj Italiji i svijetu, Togliatti upozorava na opasnost koja prijete od ostataka fašizma, i naglašava potrebu da se narodu dâ garancija, da se katastrofa, niti slična fašizmu neće ponoviti. On ne odobrava kompromisni duh talijanskog republikanskog ustava, ali kaže da je to trebalo da se učini da se »spasi zadatak koji se pred nas postavio«. Togliatti naročito ističe »štetnost nejasnih formulacija u Ustavu«, a također ističe tri osnovna zahtjeva koje treba ustavom odrediti i zadovoljiti. To su: »1) zahtjev slobode, 2) zahtjev za političkim i moralnim jedinstvom nacije, 3) zahtjev za društvenim progresom i promjenom vladajuće klase«.

Osim toga Togliatti ovdje navodi pet tačaka kojih se treba pridržavati Ustavotvorna skupština pri donošenju Ustava. To je bio konkretan prijedlog ustavnih načela o budućoj organizaciji ekonomskog i društvenog uređenja Italije. Na kraju govora, on podsjeća poslanike na svrhu i značaj njihovog rada, ovim riječima: »Mi smo ovdje, prije svega, u velikoj većini Skupštine, eksponenti velikog narodnooslobodilačkog pokreta...« i dalje, »ali mi se ovdje osjećamo, mi komunisti, vi socijalisti i također vi, sjedinjeni u kršanskoj demokraciji, mi svi treba da se ovdje osjećamo i kao eksponenti nečeg drugog: eksponenti mase radnika, nadničara, seljaka, činovnika, ljudi iz naroda, ljudi koji žive samo od svog vlastitog rada, koji su decenijama aktivni u borbi za njihovu emancipaciju. Te mase se organiziraju, borile su se i bore se ne samo za poboljšanje svoga egzistiranja iz dana u dan, kroz svoja udruženja i svoje ekonomske i političke pokrete, već također i nadasve za postavljanje temelja novog društvenog poretka, obnovljenog nacionalnog društva...« (cit. str. 222).

Na završetku svog izlaganja Togliatti apelira na prisutne da se pri donošenju ustava »u najvećoj mogućoj mjeri« uzmu u obzir ovi principi, koji su izraz težnji velike većine talijanskog naroda.

U svim navedenim govorima osjeća se snaga prekaljenog borca za ideale radnog naroda. Osim toga u svim govorima Togliatti evocira uspomene na sve pokrete i borbe talijanskog naroda, čime je vjerojatno želio potaknuti borbeni duh naroda. Također, lako uočavamo veliki utjecaj staljinističkih shvaćanja. Posebno je uočljiva teška situacija u kojoj su se tada nalazili talijanski komunisti boreći se na dva fronta: oružjem protiv njemačkih okupatora i riječju protiv konzervativnih, antidemokratskih shvaćanja. Specifična situacija u Italiji i nova konstelacija snaga u svijetu dala je ovim događajima posebno obilježje.